

● *Bosbeheer in de (weerbarstige) Indonesische praktijk*

Indonesië heeft lang weinig progressie geboekt met aantoonbaar verantwoord bosbeheer en is nog steeds berucht om grootschalige ontbossing. Echter, sinds kort zijn er positieve ontwikkelingen te melden. Zo heeft Indonesië afgelopen voorjaar in het kader van het FLEGT-actieplan van de Europese Unie een Voluntary Partnership Agreement (VPA) afgesloten, wat moet resulteren in legale houtstromen naar de EU. President Yudhoyono heeft bovendien plannen gepresenteerd om, met de nodige steun van buitenlandse donoren, de reductie van de CO₂-uitstoot terug te dringen. Dit zou neer moeten komen op het terugdringen van ontbossing en de president heeft zelfs gezegd de laatste drie jaar van zijn termijn te wijden aan het beschermen van de regenwouden. Mooie woorden die hij hopelijk waar gaat maken. Daarnaast zijn er de nodige private initiatieven, zoals certificering van verantwoord bosbeheer, waarmee de afgelopen tijd de nodige successen zijn geboekt.

Bosbeheer in de (weerbarstige) Indonesische praktijk

foto's: Mark van Benthem, Probos

Op pad

Het is zondag 18 september. We stappen over op een longboat die ons met drie krachtige buitenboordmotoren naar het basiskamp aan de rand van de concessie brengt. We reizen niet alleen. Onderweg zijn verschillende lokale bewoners ingestapt. De longboat van het bosbedrijf is één van de weinige transportmogelijkheden die met enige regelmaat zo ver de Mahakam rivier op vaart. Bovendien zitten we volgepakt met proviand voor het kamp, waaronder een twintigtal kippen, die verrassend rustig alle stroomversnellingen doorstaan. We hebben reeds een lange reis achter de rug. Na aankomst op Kalimantan, het Indonesische deel van Borneo, eerst twee uur rijden naar de provinciehoofdstad Samarinda, waar een eerste consultatie met stakeholders plaatsvond. Vervolgens acht uur hobbelen over nog geen 350 km naar de haven waar we in de speedboot stappen die ons, al stammen ontwijkend, in vier uur naar de longboat brengt voor de laatste vier uur tot in het basiskamp. En ja, eindelijk begint hier iets wat op bos lijkt. We zijn dan nagenoeg in het hart van Borneo. Onderweg op de benedenloop van de bijna 1000 km lange Mahakam rivier, die in het hoogland van Borneo ontspringt, zien we duwboot na duwboot met steenkool, het zwarte goud. Op de weg zien we vrachtwagen na vrachtwagen met de vruchten van de oliepalm, het groene goud. Maar we komen geen enkele vrachtwagen of schip met boomstammen tegen. Volgens de lokale bevolking was dat een aantal jaar geleden wel anders. De eerste vloten met hout drijven ons op de bovenloop voorbij. Er is veel bos verdwenen, heel veel.

We zijn hier met een team van Control Union Certifications voor een FSC main evaluatie van

Stammen, met markeringen waarmee ze te traceren zijn tot aan de stamvoet in het bos, worden met behulp van vloten via de rivier vervoerd.

een concessie met een oppervlakte gelijk aan een kwart van het totale Nederlandse bosareaal. Niet eens zo'n grote concessie voor Indonesische begrippen. Het betreft groten-deels laagland regenwoud, vol met meranti-soorten, waar voor de tweede keer uit geoogst wordt. Her en der is nog een pluk ongestoord bos te vinden. Het bedrijf in kwestie heeft dit deel van de concessie al sinds de jaren zeventig in handen en heeft destijds ook de oogst uitgevoerd. Nu 30 jaar later, één rotatieduur, mogen ze er weer oogsten. Het is verbazingwekkend hoe het bos zich hersteld heeft van de eerste kap en dat er weer volop oogstbare bomen staan. Dat wil zeggen: bomen met een minimale diameter van 40 cm. De jaarlijkse bijgroei bedraagt slechts één tot anderhalve m³ per hectare per jaar (ter vergelijking: in Nederland is dit gemiddeld acht m³ per halfjaar). Bij kap wordt er tegen-

woordig zo'n 15 tot 20 m³ per hectare geoogst. Dat zijn ongeveer vijf tot tien bomen. Het bedrijf is naar eigen zeggen sinds 2000 met verantwoord bosbeheer bezig en sinds 2005 werkt men naar FSC-certificering toe. Dit resulteerde in 2007 in de legaliteitsverklaring VLO, waarvoor zij naar eigen zeggen niets in de bedrijfsvoering hoefden aan te passen. Het bedrijf lijkt de zaken behoorlijk op orde te hebben en behoort daarmee volgens experts tot een selecte groep van 25 tot 30 voorlopende concessiehouders in Indonesië. Op een totaal van ongeveer 300 actief houtproducerende concessies (zie kader) is het bedrijf dus niet representatief voor Indonesië. Het bedrijf zegt uit eigen overtuiging verantwoord bosbeheer te willen implementeren, maar voegt daaraan toe dat zij hout met certificaat wel eenvoudiger op voor hen lucratieve markten als Japan en Europa kan brengen.

Stakeholderconsultatie

Om de acht dagen in het veld zo efficiënt mogelijk te besteden, splitst het team zich na aankomst in het basiskamp op. De ene helft bestudeert documenten, mijn team houdt stakeholderconsultaties in twee dorpen. Het eerste dorp ligt op ruim anderhalf uur varen. Net als voorheen zien we ook hier om de zoveel tijd kleinschalige drijvende installaties die goud uit het rivierslib filteren en nagenoeg overal 'slash and burn' landbouw. Ondanks dat de bevolkingsdruk hier nog niet zo hoog is, is de impact groot. Een familie heeft jaarlijks al snel anderhalve ha grond nodig en laat het bij voorkeur vervolgens 15 jaar braak liggen. Dat betekent dat één familie 22,5 ha grond nodig heeft om in haar levensonderhoud te voorzien. Ook hier groeit de bevolking. Enerzijds door verbeterde levensomstandigheden van de

Veel bos op Kalimantan, het Indonesische deel van Borneo, heeft moeten wijken voor onder meer de aanleg van oliepalplantages.

Bosbouw en houtverwerking in Indonesië

Officiële data over het bosareaal in Indonesië zijn onbetrouwbaar en de indruk bestaat dat het areaal wordt overschat. Bovendien worden allerlei landgebruiksvormen die vooral een agrarisch gebruik kennen, zoals gemeenschapsbossen, zwerflandbouw en boomweiden als bos gerekend. Volgens de FAO kent Indonesië een bosareaal van ruim 94 miljoen ha, wat gelijk staat aan 54% van het landoppervlak. Het Indonesische ministerie van bosbouw spreekt over 128 miljoen ha bosgebied, waarvan ca. 44% houtproductie als functie heeft, 42% een beschermde status en 16% omgevormd mag worden, maar in de praktijk in veel gevallen al omgevormd is.

Volgens de ITTO is het bosareaal in Indonesië 87 miljoen hectare, waarvan ongeveer 70% natuurlijk bos. Het gros hiervan is te vinden op Kalimantan en West-Papoea. Gemengde montane bossen beslaan tegenwoordig het grootste areaal en daarin zijn meranti-soorten dominant. Zo staat er volgens de ITTO ruim 1,1 miljard m³ meranti in de Indonesische bossen. Sinds 1990 is 16 miljoen ha bos gedegradeerd of omgezet in ander landgebruik.

Momenteel zijn er ongeveer 300 concessies uitgegeven in Indonesië. Indonesië kent een verplicht certificeringssysteem voor duurzaam bosbeheer (PHPL). Er zijn momenteel acht concessies FSC-gecertificeerd. Goed voor bijna 900.000 ha. Het verplichte systeem PHPL wijkt sterk af van vrijwillige systemen zoals FSC. FSC-gecertificeerde bosbedrijven scoren niet automatisch goed in het systeem van PHPL. Negen tot elf miljoen hectare bos wordt beheerd door bedrijven die volgens PHPL goed scoren. Mogelijk kan dit areaal betrekkelijk makkelijk FSC/LEI (LEI is het eigen Indonesische keurmerk) gecertificeerd worden. Naast PHPL is er tevens een verplichte verificatie van het hout (SVLK), gekoppeld aan een Chain-of-Custody. Binnen de VPA die de EU met Indonesië heeft afgesloten wordt verwacht dat SVLK door de EU erkend wordt als aantoonbaar legaal hout en daarmee voldoet aan de Europese Houtverordening. Formeel zijn bedrijven die kiezen voor een vrijwillig marktsysteem, zoals FSC/LEI, vrijgesteld van de verplichte PHPL-certificering, maar de praktijk is anders. Dit betekent dat bedrijven met dubbele kosten worden geconfronteerd.

Uit cijfers van het ministerie van bosbouw blijkt de rondhoutproductie uit natuurlijke bossen flink te zijn afgenomen. Van ongeveer 26 miljoen m³ in 1997/1998 tot 7 miljoen m³ in 2008. Dit kan mogelijk deels verklaard worden door de enorme bosbranden die in 1998 woedden, maar het blijft een opmerkelijke afname. Sinds 2001 mag er geen rondhout meer uit Indonesië worden geëxporteerd. Indonesië verwerkt het hout dus zelf tot bewerkte producten. De totale productie van 30,6 miljoen m³ rondhout equivalenten (rhe) in 2008 bestaat volgens het Indonesische ministerie van bosbouw voor 13% uit plaatmaterialen en 80% uit pulp. Dit zijn de belangrijkste producten die de sector voortbrengt. Volgens het ministerie van bosbouw, bedroeg de vraag van de Indonesische zagerijen (zaaghout) in 2008 800.000 m³ rhe, nog geen 3% van het totaal. Uit de statistieken van Probos blijkt dat Nederland in 2010 118.000 m³ rhe gezaagd hout en ruim 14.000 m³ rhe plaatmaterialen uit Indonesië importeerde.

Stakeholderconsultatie is een belangrijk onderdeel van het certificeringsproces.

traditionele bevolking, veelal bestaande uit verschillende Dayak-stammen, anderzijds vanwege toestroom van buitenaf. Indonesië kent een 'remigratiebeleid', waarin bewoners uit dichtbevolkte gebieden, zoals Java, gestimuleerd worden zich elders te vestigen. Maar er zijn ook gelukzoekers die zelf op zoek gaan naar een beter bestaan en zich langs de rivier vestigen. De rivier vormt dé infrastructuur in dit deel van Indonesië. De lokale bevolking voorziet in haar levensonderhoud door rijst en op kleine schaal rubber en cacao te verbouwen. Verder wordt er volop gevist, groente voor eigen gebruik verbouwd en een breed scala aan producten in het bos verzameld, waaronder vruchten, vlees, sandelhout en zwaluwnesten. Deze laatste brengen veel geld op als culinaire delicatessen. Tijdens de consultatie wordt, na een korte introductie en de nodige vriendelijke woorden

over en weer, het bosbedrijf verzocht de ruimte te verlaten, zodat iedereen vrijuit kan spreken. Dorpshoofden van verschillende dorpen zijn aanwezig bij de twee consultaties en in grote lijn zijn zij zeer te spreken over het bedrijf. Het bedrijf ondersteunt de gemeenschappen met educatie, brandstof, medische zorg, transport, elektriciteit, bouw van gemeenschapshuizen, ceremonies en zorgt voor werkgelegenheid. Daarnaast wordt de infrastructuur verbeterd en, niet onbelangrijk, is afgesproken dat het bedrijf 1 US\$ per geogste kubiek meter hout afdraagt aan de gemeenschap. Belangrijkste aandachtspunt: men zou graag zien dat het bedrijf beter communiceert over haar activiteiten en dat voor hen duidelijk is hoe zij het bedrijf moeten benaderen in het geval er vragen of klachten zijn.

Bosbeheer

Ondanks de grote hoeveelheid principes en criteria die feitelijk alleen via documenten gecontroleerd kan worden, is er gelukkig ook sprake van het nodige veldwerk. In het veld wordt een groot aantal aspecten gecontroleerd, zoals de markering van de grenzen van de concessie (wat een behoorlijke uitdaging is in dit terrein en met deze oppervlakte), aanleg van wegen (i.v.m. erosie), het sluiten van exploitatiewegen en herstel van het bos na oogst, werkomstandigheden werknemers in het veld, kennis vellers van technieken om impact op het bos te minimaliseren (Reduced Impact Logging, RIL) etc. Een aantal zaken is interessant om te belichten. Allereerst valt het op dat er veel commercieel interessant resthout na kap in het bos achterblijft. Zowel de stamvoet zelf als na afkorten, zeker

Certificering kan eraan bijdragen dat landrechten van de inheemse bevolking geformaliseerd worden.

wanneer bedacht wordt dat verderop in de keten er nog verschillende keren een flink stuk afgekort wordt. In totaal gaat hiermee tot wel twee strekkende meter (waardevol) hout verloren. De Indonesische overheid werkt dit deels in de hand door vergunningen af te geven voor een bepaalde hoeveelheid hout die jaarlijks geoogst mag worden en belastingen te heffen ongeacht de kwaliteit van hout. In de regel is de vergunning veel kleiner dan er aan commercieel hout in het bos staat. Waarom zou een bedrijf dan hout van mindere kwaliteit op de markt brengen? Overigens wordt benadrukt dat dit bedrijf in vergelijking met andere bedrijven erg goed presteert op dit vlak (implementatie van RIL-technieken). Dit geeft te denken over de Indonesische norm. Hier liggen kansen voor verbetering. In de kapvergunning die de overheid verstrekt worden geen soorten gespecificeerd. Dit kan resulteren in overexploitatie van een aantal commercieel interessante soorten, met alle gevolgen voor het bos van dien. Een ander aspect dat in het veld uitgebreid aandacht krijgt is de traceerbaarheid. Op één van de houtvloten die we op weg naar de concessie passeerden zijn nummers van stammen genoteerd. Deze worden teruggevolgd tot de stamvoet in het bos. Dit leidde tot interessante speurtochten en illustreerde dat het beschikbare kaartmateriaal, ondanks de inzet van (buitenlandse) experts en gps, te wensen over laat.

Uitdagingen

Met de evaluatie is het bedrijf in kwestie weer een stap dichterbij het behalen van haar FSC-certificaat. Er zijn wel aandachtspunten. Zo moet men beter met afval omgaan, beter kaartmateriaal beschikbaar hebben, beter communiceren met de lokale bevolking, de

training van al het personeel opschroeven en een aantal procedures opstellen, maar vooral ook bestaande naleven en opvolgen (monitoring en evaluatie). Als het bedrijf deze openstaande zaken (voldoende) heeft opgevolgd, zal na een laatste controle certificering volgen. Dat is dan zeven jaar nadat men gestart is met de voorbereiding. Deze evaluatie heeft niet alleen verbeteringspunten voor het betreffende bedrijf opgeleverd, maar ook een aantal knelpunten op een hoger niveau blootgelegd. Zo zijn een aantal onderdelen waar het bedrijf aan moet werken voor certificering niet in lijn met de Indonesische wetgeving. FSC-gecertificeerde bedrijven moeten gebruiks- en gewoonterechten van inheemse volken respecteren, terwijl de Indonesische overheid deze rechten niet respecteert. Het ontbreken van een nationale

(en/of regionale) FSC-standaard wordt door zowel de bedrijven als de certificeerders als een knelpunt ervaren. Elke certificeerder werkt met haar eigen interpretatie van de generieke FSC-standaard en dit levert verschillen op in de praktijk. Wat verder opvalt is dat bij certificering een relatief grote focus ligt op procedures en implementatie van FSC-definities ten opzichte van praktisch bosbeheer en het functioneren van het bosecosysteem. Enerzijds is dat nodig om te kunnen vaststellen dat het bedrijf werkt aan constante verbetering. Anderszijds is dit ook te verklaren doordat de organisaties die weer controleren of de certificeerders hun werk goed doen zich hierop focussen. Certificering staat of valt bij de kwaliteit van auditors. Het is indrukwekkend te zien welke vaardigheden en kennis een auditor moet

Bij verantwoord bosbeheer wordt getracht de impact van houtoogst op het bos te minimaliseren.

Vellers worden in het bos opgespoord om na te gaan of zij de juiste technieken hanteren en zich houden aan de veiligheidsprocedures.

Om de (economische) duurzaamheid van certificering in de toekomst te garanderen, is het essentieel dat de vraag naar gecertificeerd hout op peil blijft.

bezitten, om tot de essentie door te kunnen dringen en zich niet te laten afleiden. Certificering is een dure en tijdrovende aangelegenheid. Bosbedrijven zijn dan ook zeer te spreken over de ondersteuning door buitenlandse donoren, zoals in dit geval het Nederlandse Borneo Initiative. De grootste knelpunten bij certificering liggen veelal op het vlak van de 'High Conservation Values' (HCV) en de sociale aspecten. Zeker wat betreft HCV bestaat nog veel onduidelijkheid en is de kennis, ook bij buitenlandse adviseurs, beperkt. Daardoor laat de kwaliteit van de HCV-onderzoeken vaak te wensen over. De focus van certificeringssystemen op sociale aspecten, zoals het beschermen van traditionele gebruiksrechten, is terecht, maar kan ook voor het bos negatief uitpakken. Denk maar aan een traditioneel gebruik als 'slash and burn' of jacht wanneer de bevolkingsdruk sterk

toeneemt, zoals op Kalimantan (Borneo) het geval is.

Tot slot

Het is belangrijk te beseffen dat certificering een middel is dat bijdraagt aan goed bosbeheer en daarmee bosbehoud. Certificering is geen doel op zich. Er kunnen gevallen zijn waar met andere middelen meer bereikt kan worden. Was er bijvoorbeeld een betere landgebruiksplanning, inclusief naleving (en minder corruptie), in Indonesië geweest, dan stonden de bossen er wellicht beter voor. Dat wil niet zeggen dat certificering geen goed middel is. Het is schrijnend te zien hoeveel bos er reeds verloren is, ook op Borneo. Juist private initiatieven, zoals certificering, bieden in landen als Indonesië kansen en kunnen er bijvoorbeeld aan bijdragen dat landrechten van de inheemse bevolking worden vastgelegd.

Echter, exploitatie zorgt voor ontsluiting en ontwikkeling en dit kan leiden tot meer druk op bossen. Maar wie zijn wij om Indonesië ontwikkeling te ontzeggen? Wij hebben onze bossen gekapt om naar Indonesië te varen en onze rijkdom te vergaren. Wat wij allemaal kunnen doen, is alleen hout gebruiken uit aantoonbaar verantwoord beheerde bossen en er daarmee voor zorgen dat deze bossen waarde vertegenwoordigen en bedrijven gemotiveerd blijven zich hiervoor in te zetten. Deze goed beheerde bossen, in combinatie met grote gebieden die wildernis mogen blijven, kunnen er voor zorgen dat een belangrijk deel van de prachtige Indonesische natuurlijke rijkdom bewaard blijft.

Mark van Benthem, Stichting Probos

Dit artikel is eerder verschenen in Houtwereld nr. 22 2011